

УДК 32 (477)

DOI: 10.30840/2413-7065.2(79).2021.234957

**ОНТОЛОГІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ:
СИСТЕМНІ ПРІОРИТЕТИ****Валентин КРИСАЧЕНКО***orcid.org/0000-0002-4965-2750*

доктор філософських наук, професор,

завідувач відділу військово-патріотичного виховання НДІУ

Анотація. Дослідження присвячено аналізу змісту національних інтересів України як системи забезпечення життєвих потреб громадянина, суспільства і держави. Онтологічні виміри дають змогу окреслити співіснування певної множини реальностей, включаючи і метафізичні, котрі істотно впливають на можливість успішної реалізації стратегії цивілізаційного поступу України. Національні інтереси визначаються потребами триєдиної цілісності: «громадянин – суспільство – держава». Важливо при цьому досягати співмірності та єдності інтересів кожного із складників, у тому числі збіг державних та національних інтересів України. Пріоритетами при цьому виступають права людини, верховенство закону та демократичні цінності. Деструктивний вплив мають безпосередня агресія РФ проти України, а також артефакти тоталітарної системи всередині країни, розмиваючи смисли, цінності та стратегічні вектори реалізації національних інтересів України. Обґрунтовано несумісність та альтернативність національних інтересів Росії та України, що підтверджується чинниками історичного, культурного, духовного та економічного розвитку. В кризових умовах вкрай важливою стає активність громадянського суспільства, котре переймає на себе і визначення змісту, і сам захист національних інтересів. Наголошено, що реальний суверенітет, безпека держави, суспільна злагода та високий рівень життя громадян своєю онтологічною підставою мають внутрішні детермінанти, зокрема національне самовизначення та діяльнісне самоутвердження українського народу. В даному випадку принципового значення набуває остаточне подолання духовно-практичних та політико-правових наслідків примусового знаходження України в системі тоталітарної реальності. Саме намаганням повернути Україну під верховенство Москви, нівелювати її ідентичність в державному, етнічному та культурному вимірах визначається спрямованість агресивної політики РФ проти нашої держави. Захист та відстоювання власних національних інтересів стають запорукою збереження Україною власної ідентичності та її утвердження як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин.

Ключові слова: онтологія; національні інтереси України; європейські цінності; нація-держава; паралельні реальності; самовизначення; самоутвердження; російська агресія; артефакти тоталітаризму.

**ONTOLOGY OF NATIONAL INTERESTS OF UKRAINE:
SYSTEM PRIORITIES****Valentyn KRYSACHENKO***Doctor of Philosophical Sciences, professor,**Head of the Department of Military and Patriotic Education of RIUS*

Annotation. The study is devoted to the analysis of the content of national interests of Ukraine as a system of ensuring vital needs of citizens, society, and the state. Ontological dimensions allow to outline

the coexistence of a certain set of realities, including metaphysical ones, which significantly affect the possibility of successful implementation of the strategy of Ukrainian civilizational progress. National interests are determined by the needs of the triune integrity: "citizen – society – state". It is important to achieve proportionality and unity of interests of each component, including the coincidence of state and national interests of Ukraine. Priorities include human rights, the rule of law and democratic values. The direct aggression of the Russian Federation against Ukraine, as well as the artifacts of the totalitarian system within the country, erode meanings, values, and strategic vectors of the realization of Ukraine's national interests, produce a destructive effect. Incompatibility and alternative national interests of Russia and Ukraine are substantiated, which is confirmed by factors of historical, cultural, spiritual, and economic development. In times of crisis, the activity of civil society becomes extremely important, which takes on both the definition of content and the protection of national interests. It is emphasized that the real sovereignty, security of the state, social harmony and high standard of civil life have their ontological basis for internal determinants, including national self-determination and self-establishment of the Ukrainian people. In this case, final overcoming of the spiritual-practical and political-legal consequences of Ukraine's forced stay in the system of totalitarian reality becomes of fundamental importance. It is the attempt to return Ukraine to the rule of Moscow, to level its identity in the state, ethnic and cultural dimensions, which determines the direction of Russia's aggressive policy against our state. Protecting and defending one's own national interests becomes the key to preserving Ukraine's own identity and establishing it as a full-fledged subject of international relations.

Key words: *ontology; national interests of Ukraine; European values; nation-state; parallel realities; self-determination; self-establishment; Russian aggression; artifacts of totalitarianism.*

Інтереси – фундаментальна ознака людського буття, підстава для його пізнання та опредметнення. Реалізуючи себе у світі, людина спонукальним мотивом має власні потреби, для здійснення яких задовольняє свої інтереси в чомусь/комусь, спрямовуючи власну активність на освоєння довкілля (природного та соціального) задля досягнення бажаної мети. На різних рівнях самоорганізації у людських спільнот формуються і спільні інтереси, задоволення яких стає потужним джерелом їх самозбереження та розвитку. Саме в такому контексті виокремлюються й універсальні інтереси загальнонаціонального рівня, котрі акумулюють у собі засадничі смисли і цінності творців певної реальності. Ця реальність існує у вигляді самого формотворчого начала, тобто народу, з його витворами у вигляді духовної та матеріальної культури, державних інститутів, суспільних відносин, виробництва,

землеробства тощо. І захист національних інтересів є не лише безпековою діяльністю, але й рушійною силою прогресивної трансформації самої цієї реальності. Відповідні онтологічні зрушення в бутті того чи іншого суб'єкта діяльності (людини, групи, об'єднань, держав тощо) постають важливими складовими ланками цивілізаційного поступу.

Онтологія, тобто буттєва даність національних інтересів України, в своїх історичних формах знаходилась у безпосередній залежності від спроб накладання на неї засадничих принципів організації та цінностей інших, неконтентних автентичній, суміжних реальностей. Пограблення під політичну залежність, тобто втрата державного суверенітету, супроводжувалось і перманентними зусиллями загарбника в напрямку руйнації наявного українського простору буття та трансформації його у напрямку поглинання прийшлою агресивною

онтологією. І практично протягом всієї своєї історії український народ докладав неймовірних зусиль з протистояння агресору, подолання привнесених ззовні цінностей і смислів буття і надання власному існуванню самодостатнього значення. Тим самим усвідомлення національних інтересів та їх цілеспрямований захист поставали визначальною об'єднуючою спонукою творення, відтворення та розвитку автентичної української реальності.

Загальнометодологічні та політичні виміри національних інтересів провідних акторів міжнародних відносин, включаючи й український контекст, аналізували Б. Андерсон, Р. Арон, З. Бжезінський, П. Бурдьє, Г. Кіссінджер, Е. Геллер, У. Липпман, Г. Моргентау, К. Томпсон, Е. Гобсбаум та ін. Особливо пильну увагу привертала різноманітні версії т. зв. реалістичного тлумачення національних інтересів: структурного, з наголосом на проблемах безпеки (К. Уолц), наступального, з приматом несподіваності у своїх намаганнях (Дж. Маршаймер), політичного, із врахуванням ситуативності (Р. Шуетт), популістського, з оперттям на громадську думку (Р. Гілпін) та ін. Національні інтереси України досліджували В. Андрущенко, О. Власюк, А. Гальчинський, В. Горбулін, А. Качинський, В. Косевцов, В. Кремень, В. Ліпка, М. Михальченко, Б. Парахонський, Г. Перепелиця, С. Пирожков, В. Почепцов, Г. Яворська та інші політологи, які особливу увагу звертали на стратегії та механізми забезпечення суверенітету та територіальної цілісності держави. Водночас особливості утвердження незалежної України засвідчують потребу виявлення гальмівних чинників її поступу, негативно-го ефекту від збереження успадкованих

від радянського режиму смислових та ціннісних організаторів життя, пошуку механізмів творення повноцінної національної соціокультурної реальності європейського типу.

Метою концептуального аналізу відповідних проблем постає з'ясування суті національних інтересів сучасної України, особливо в контексті їхньої змістовно-ціннісної наповнюваності. Важливим є також аналіз тих детермінант та чинників, що визначають їхню палітру та структуру, а також якою є і має бути динаміка самих політичних суб'єкт-об'єктних відносин під час їхньої реалізації. **Онтологічний підхід** у даному випадку відіграє засадничу роль, оскільки уможливує проведення стратифікації різних взаємопов'язаних реальностей, котрим пронизане не лише політичне життя, але і весь суспільно-економічний устрій та культурно-духовний простір нашої країни. Зрештою, виявлення подібного співіснування різних модусів організації всередині однієї системи дає змогу виявити чинники, привнесені до неї ззовні, і саме в їх поверненні (тобто усуненні) за межі системи і полягає весь смисл та можливість збереження української реальності в рівноважному, самодостатньому стані.

Політична дійсність існує в двох взаємопов'язаних онтологічних вимірах: метафізичному (ідейно-смиловому) та матеріально-процесуальному, причому реалістична буттєвість притаманна обом модусам [19]. На першому рівні створюється певна картина світу, зокрема і в її державно-політичному вигляді, котра виконує функцію телеологічного мотиватора для зацікавлених учасників дійства. Подібна знаково-смилова система може подаватись як міфологія,

ідеологеми, віртуальний світ тощо, в якому домінують задекларовані ідеї та принципи, стратегії та напрямки діяльності суб'єктів впливу та взаємодії. Для множини індивідів подібна реальність постає як образ бажаного майбутнього, своєрідного ідеального світу буття, повністю гармонізованого із запитами його внутрішнього стану. На другому – панує практика втілення в життя справжніх намірів цих акторів, тобто та реальна дійсність, котра постає як наслідок реалізації національних інтересів заангажованих сторін. І випадків розбіжностей між собою обох онтологій, на жаль, набагато більше, аніж відповідності заявлених намірів та вчинених дій. Як правило, зазначав свого часу М. Бердяєв, втілення в життя задекларованих утопій обертається для людей жахом повсякденного існування.

Втім навіть у разі більш-менш адекватної трансформації заявлених смислів у вчинки прийнятність подібних стратегій визначається їхньою сумісністю з реальностями інших суб'єктів міжнародних відносин, особливо коли вони спрямовані на нівелювання ідентичності суміжних культур. Україна, існуючи як чітко окреслена геополітична реальність, самодостатня локальна цивілізація, опинилася в зоні агресивної інвазії до свого ества прийшлої, тоталітарної за формою організації та правління, з антагоністичними українським, своїм власним, смислами і цінностями буття, суспільно-політичною онтологією т. зв. євразійського типу. При цьому захоплені ними інша автохтонна реальність піддається або повній елімінації, або відбувається намагання трансформувати її за привнесеними сутнісними організаторами і смислами буття.

Європейська парадигма націй-держав

Європейський культурний простір напрочуд багатий своєю історичною спадщиною, зокрема і в царині розбудови держав з демократичними традиціями та республіканським устроєм. При цьому кожна з політичних реальностей проголошувала свою конкретну метафізичну онтологію, котру намагалась трансформувати в предметно-процесуальну бутевість. Зрозуміло, що потрапляння тих чи інших об'єктів (країн та народів) під сферу впливу цивілізаційних лідерів накладало істотний формотворчий відбиток практично на всі сфери їх життєдіяльності, включаючи суспільний лад, економіку, культуру, віру тощо. В цьому контексті Україна завжди була і залишається неодмінною складовою і носієм європейського духовно-культурного простору, на яку, через її пограничне становище, постійно накладалися деструктивні впливи геополітичних зазіхань агресорів зі східного напрямку.

Сучасне розуміння категорії національних інтересів закорінене в європейській традиції часів великих буржуазних революцій. Саме тоді термін *nation* набуває державно-політичного навантаження, засвідчуючи бажання пасіонарної частини населення змінити світ на демократичних засадах. А тому національні інтереси (*nation interest*) – суть інтереси певної територіально-політичної спільноти у власному самозбереженні та прогресивному розвитку. В суспільній свідомості відбуваються парадигмальні зрушення щодо налагодження рівноправних взаємин між державою та громадянином: відбувається виразний злам уявлень про абсолютне значення першої щодо своїх підлеглих. Навзаєм держава

постає як інструмент реалізації волі та прагнень самих людей, які й уповноважують її для цього і надають відповідні права та засоби впливу. Як зазначав один із ідеологів Реформації Дж. Локк у своєму творі «Про толерантність», функцією держави є турбота «про весь народ та його спільні інтереси, про те, щоб він процвітав і зростав у мирі й багатстві і щоб по можливості власними силами міг захистити себе від іноземного вторгнення» [9, с. 121].

У новій концепції політичної організації суспільства, таким чином, з'явилася нова фундаментальна складова щодо державного управління, а саме – захист **національних інтересів** народу, який делегував відповідні повноваження цим структурам. Саме з того часу в англійській етимології термін *nation* має триєдиний зміст: ним позначають і політичну націю (громадянське суспільство), і народ (сукупність всього населення), і державу (форму політичної самоорганізації громадян). Водночас поряд із національними співіснують ще дві категорії практично рівноцінних з ними інтересів, а саме – державні та владні. **Державні інтереси** завжди знаходяться в певному тяжінні вищого керівництва до надання верховенства в зовнішній політиці суб'єктивованим геополітичним прожектам та спокусам, навіть незважаючи на можливі збитки для потреб всього власного суспільства. **Владні інтереси** пов'язані з особливостями управління конкретного уряду та очільника країни, можливого впливу на них тих чи інших груп інтересів всередині країни чи ззовні і – як наслідок – з потенційними чи реальними загрозами для демократії та конституції у власній державі та можливими фіаско на зовнішній арені.

В цьому випадку гарантією збереження інтересів всієї «нації-держави» є реальний, а не лише задекларований розподіл гілок влади з можливостями їх взаємного контролю та врівноваження на випадок зловживання своїми ресурсами якоюсь однією з них. У такому разі, наприклад, президенту можуть оголосити імпічмент, парламент розпустити і призначити перевибори, а уряд відправити у відставку та переформатувати тощо.

Демократичні набутки буржуазних революцій увійшли в плоть і кров західної культури, в якій «нація-держава» постає як реалізація «суверенної волі народу» [17, с. 80]. Громадянська ідентичність постає вищою категорією щодо інших сутнісних рис (релігійних, майнових, етнічних тощо) членів «держави-нації». А тому зовсім не випадково, що найповажніші міжнародні установи ХХ ст., котрі взяли на себе зобов'язання налагодження справедливого і мирного устрою світу, в своїй назві також містять категорію *нація*: Ліга Націй та Організація Об'єднаних Націй. За своїми статутними положеннями, ці установи можуть включати до свого складу лише незалежні держави і сприяти, по можливості, їх діяльності в нормативному демократичному та гуманітарному правовому полі. Саме в такому контексті відомий політолог Е. Дж. Гобсбаум зауважував, оцінюючи розвал СРСР та Югославії, що на початку 1990-х років «у світі виникло (або перебуває в процесі виникнення) більше національних держав, ніж за будь-який інший час у нашому сторіччі» [3, с. 771]. Тут прикметник «національний» якраз і позначає формально закріплену політичну незалежність певної спільноти людей у вигляді окремої держави.

Саме в цьому контексті і постає взаємопов'язана з ними категорія *політичної нації*, тобто суспільно активної частини суспільства, її політичної еліти, котра істотним чином впливає на сам устрій держави, управлінські структури та механізми, стратегії та пріоритети розвитку держави тощо. В цьому контексті етнічна належність громадян такої «нації-держави» постає їх особистісною характеристикою як дефінітивна складова їхнього культурно-історичного становлення і буттєвої повсякденності. Національне коріння та походження кожного з членів суспільства окреслює спільнотний, а не загальнонаціональний (тобто державний) статус громадян. І в демократичній державі забезпечення відповідних прав громадян за національною ознакою постає як невід'ємна складова загальнодержавної політики із забезпечення всіх конституційних прав і свобод своїх громадян.

На території України антропологічна неперервність її автохтонного населення спостерігається принаймні останніх 10–12 тис. років (В. Алексеев, Т. Алексеева, В. Баран, В. Бунак, В. Залізник, Я. Пастернак, С. Сегеда, Я. Рогінський та ін.). У таких випадках духовна і матеріальна культура етносів зазнає безпосереднього формотворчого впливу саме цього конкретного доквілля, завдяки чому досягається певна відповідність, навіть гармонізація між сакральною та предметною реальностями корінного народу. Зрозуміло також, що така закономірність притаманна насамперед для осілих поселень, але не для номадних, кочових спільнот. Саме «археологічні матеріали, – наголошував відомий історик Я. Пастернак, – виявили, що окремішність українського народу від московського існувала

завжди. Вона виявляється в окремому стилі життя, в духовній та матеріальній культурі, в психіці, духовній структурі та і в глибоко відчутій національній індивідуальності» [14, с. 541]. Відповідно зіткнення між собою таких відмінних одна від одної спільнот, своєрідне змагання цивілізацій за певний життєвий простір (у термінології С. Гантінгтона), з яких одна віддає перевагу експансіоністським методам його «освоєння», не може не призвести до її спроб набутти статусу доміантної, з кінцевою метою повністю поглинути іншу.

Політичні процеси в давній Україні розгорталися в загальноєвропейському річищі, пов'язаному з обмеженням повноважень монархічного правління, демократизацією суспільства, народоправством та інституалізацією конституційних підвалин державного буття. Водночас Україна знаходиться в геополітичному просторі, на якому перетинались і перетинаються інтереси впливових учасників міжнародних відносин. У різний час корислива зацікавленість ресурсами України штовхала на агресивні дії проти неї Золоту Орду, Велике князівство Литовське, Річ Посполиту, Оттоманську Порту, Австро-Угорську імперію та ін. Кожна з прийшлих сторін намагалась переформатувати українське життя на власний лад і використовувати, таким чином, привласнені нові ресурси для самоутвердження. З усіх агресорів чи не найвідчутніший деструктивний вплив мала євразійська матриця реальності, яку наполегливо, використовуючи будь-які засоби впливу, намагались вжити, закарбувати в Україну Московське царство, Російська імперія, СРСР і, нарешті, РФ. Саме європейська цивілізаційна ідентичність України дала змогу її

народу вистояти під подібними деструктивними та руйнівними впливами, уможливити власну політичну незалежність та зберегти потенціал для розбудови повноцінної демократичної держави. І саме в подоланні цих, привнесених ззовні і нав'язаних силоміць, іносутніх реальностей і полягає стратегічний напрямок руху України до повноцінного самодостатнього розвитку на шляху формування «нації-держави» європейського типу.

Геополітичні інтереси Росії

У СРСР, як і в історичних попередників цієї держави, починаючи від Золотої Орди, політики національних інтересів не існувало взагалі. Натомість визначальною була стратегія державних геополітичних інтересів, персоніфікованих в образі та особистій волі верховного правителя (хана – царя – імператора – генсека). Марксизм, проголосивши суспільним ідеалом побудову безкласового суспільства, об'єднаного волею трудящих-пролетарів у всесвітньому масштабі в єдину гармонійну спільноту, декларував відмову не лише від класів, але й від кордонів, національних та релігійних відмінностей тощо. На практиці подібна утопія обернулася жахливим терором та репресіями проти власного населення всередині країни, а на зовнішній арені втілювалась в намагання якомога швидше і найповніше поширити власну експансіоністську доктрину з використанням найрізноманітніших засобів впливу. Інакше кажучи, найголовнішою функцією цієї держави була реалізація власних геополітичних стратегічних пріоритетів, які полягали у збереженні, зміцненні та експансії тоталітарного суспільства. Тим самим національні інтереси самого

суспільства ігнорувались повною мірою на користь інтересів правлячого режиму.

Розпад СРСР засвідчив здатність цивілізованого світу стримати розповзання метастазів тоталітаризму по планеті. Певна розгубленість кремлівської верхівки на початку 90-х, спровокована втратою нею колоніальних територій та зон впливу практично на всіх континентах, виявилася і в задекларованій РФ (державі-спадкоємиці СРСР) зовнішній політиці. Як тепер зазначає один із провідних московських політологів П. Циганков, «устами глави МЗС Андрія Козирева було заявлено, що ніяких особливих національних інтересів у Росії немає: головне – приєднатися до співтовариства цивілізованих країн Заходу» [26]. Та національних інтересів у Росії не з'явилося не тому, що вона не мала ніяких амбіцій, а тому, що вона жодним чином не могла і не хотіла відмовлятися від власних імперських звичок, намагаючись зберегти за собою бодай «ближнє зарубіжжя», душачи його економічною блокадою, структурами типу СНД чи власними військовими базами на територіях нових незалежних держав.

Нерішучі спроби наблизити російське законодавство до європейських стандартів мали місце під час президентства Б. Єльцина. Закріплюючи Концепцію національної безпеки РФ, базовий закон 1997 р. торкнувся і національних інтересів держави, визначаючи їх як такі, що «ґрунтуються на національному надбанні та національних цінностях народів Російської Федерації і забезпечуються можливостями економіки, політичної і військової організації держави, духовно-моральним потенціалом багатонаціонального російського суспільства» [12]. Це чи не єдиний законодавчий акт

імперії, в якому простежується бодай намір визначити напрям національних інтересів держави у бік власного суспільства, а не проти якогось зовнішнього супротивника. Що ж до міжнародних відносин, то і тут пріоритети залишилися незмінними: головне – зміцнення у світі позицій Росії як великої держави. На широкий загал була кинута також ідея багатопольярного світу, яку активно пропагував новий очільник МЗС Є. Примаков. А за президентства В. Путіна розпочалося впровадження відвертої агресивної політики державних інтересів Росії у вигляді т. зв. «національно орієнтованої політики на світовій арені» та її цинічне свідоме маскування гаслами на кшталт захисту своїх співвітчизників за кордоном. Московські фахівці-міжнародники відверто наголошують і на іншій складовій «від послідовної реалізації задекларованих зовнішньополітичних принципів» у відстоюванні власних національних інтересів: «...очевидна вигода (найкраще – матеріальна)» [24]. В цьому і полягає весь концепт зовнішньої політики РФ: власне збагачення чужим коштом.

Ця стратегія не змінювалась навіть під час своєрідного президентського локдауну Д. Медведєва, коли за номінальним правителем відчувалася тверда позиція всієї системи влади. В червні 2008 р. була затверджена нова Концепція внутрішньої політики РФ, в жовтні того ж року – Концепція довготривалого соціально-економічного розвитку РФ до 2020 р., а 12 травня 2009 р. – Стратегія національної безпеки РФ тощо. Таким чином, створювалась політико-правова база для повернення Росії статусу великої держави та входження її до п'ятірки світових лідерів за рівнем ВВП [7, с. 3].

Імперський контекст подібних дій перестав приховуватися, оскільки на повсякденний вжиток режимом Путіна була взята ідеологема щодо права Москви на відновлення простору «історичної Росії». Так що, з погляду «кремлівського права», близькі і далекі сусіди агресора, котрі свого часу відчували на собі зазіхання Росії, автоматично відносяться до сфери її геополітичних інтересів. А це означає, що навіть Маньчжурія, Аляска, Монголія, Китай, Іран, Туреччина, Болгарія, Румунія, Фінляндія, Польща та інші країни, згідно з логікою цієї доктрини, безпосередньо потрапляють до тезауруса об'єктів войовничих намірів агресора. Як зазначає сучасна американська політична діячка Вікторія Нуланд, «формула Путіна проста: інтервенція за кордоном і репресії вдома».

А тому Стратегія національної безпеки РФ від 31 грудня 2015 р. – суцільне виправдання вже вчиненого зла, тобто розв'язаної війни проти України навесні 2014 р. Документ наскрізь пронизує нова/стара онтологія: спотворений образ світу як головний мотиватор дій РФ із захисту власних геополітичних інтересів. Останні визначені як власні потреби, задоволенню яких чинить всілякі перепони Захід. Саме останній, мовляв, протидіє інтеграційним процесам і створює джерела напруги в Євразійському регіоні, чим «створює негативний вплив на реалізацію російських національних інтересів» [10, п. 15]. А далі в цю фантомну реальність вводиться Україна, в якій відбувся «антиконституційний переворот», підтриманий США та ЄС, що перетворило її «в довгосрочний очаг нестабільності в Європе и непосредственно у границ России». Водночас, для годиться, згадані також ісламські

терористи, країни із «незаконною» атомною зброєю тощо, тобто ті регіони, куди Росія вже здійснила силове втручання зі своєю «допомогою» та «захистом» власних геополітичних ідеологем. Загалом маємо класичний приклад підміни причини і наслідків, коли саме діяльність путінського режиму і призводить до виникнення всіх названих зон неспокою у світі.

Офіційна версія РФ щодо власних національних інтересів викладена в Концепції зовнішньої політики Російської Федерації від 30 листопада 2016 р. Там ми знаходимо і відверту демагогію на кшталт «формування відносин добросусідства» та «неконфронтаційного відстоювання національних інтересів» аж до войовничих закликів щодо відстоювання «позицій російської мови в світі» та захисту інтересів російських громадян і «співвітчизників» за кордоном [11, розділ I]. Окремо прописується зацікавленість у розвитку зв'язків з Україною на основі взаємної поваги та партнерства, але «при збереженні своїх [тобто російських] національних інтересів» [11, п. 56]. Згодом В. Путін промовисто наголосив ще й на тому, про чий інтереси йдеться – бо ж, за його логікою, не всі країни взагалі мають право на власні національні інтереси: «Просто зовсім не всі країни, не всі держави мають такий привілей – боротися за свої інтереси» [20]. Україна, як «недодержава» (за кремлівським сленгом), звісно ж, подібного привілею не може бути гідна: національні інтереси є пріоритетом лише для сильних світу цього, а не для якихось там нікчемних невдах, котрі потребують нагляду пильного кремлівського ока. Саме в цю нісенітницю і хочуть змусити повірити не тільки увесь світ, але й саму Україну,

витрачаючи для цього величезні матеріальні, політичні, інформаційні та інші ресурси. І саме Україні доля знову довірила стати заборолом для всієї Європи перед навалою цієї євразійської пошесті.

Інвазія тоталітаризму в привласненні онтології

Системотворчими організаторами тоталітарного суспільства є абсолютна влада (автократизм) і монопольне право власності. Перший постає як наслідок насильницької зміни існуючого державного устрою, другий виникає як засіб контролю над усім суспільством внаслідок проголошення узурпаторами права власності на всі складники держави, і насамперед на матеріальні та людські ресурси. Як зазначав відомий екзильний філософ Петро Бaley, «політична влада стала виключним власником всіх економічних ресурсів і перебрала на себе не тільки всю продукцію, але й вигодування всього, цілком не безкласового, суспільства» [2, с. 35]. Відбулося обезвласнення суспільства, котре внаслідок цього стало абсолютно залежним від волі та забаганок влади у її намірах вибудувати власну модель соціуму. Для цього використовувалися різноманітні шляхи та методи, цементуючим началом для яких було насильство над людьми, включаючи і тотальний терор.

Захоплення територій, людських та матеріальних ресурсів є початковою, вихідною стадією опредметнення метафізичної онтології завойовника. Наступним етапом постає трансформація набутого у світ власного буття, тобто зміна його за власними ціннісно-смысловими імперативами. Йдеться про їх широкомасштабну **інвазію** (від лат. invasion – вторгнення, напад) у всі сфери та виміри

здобутої геополітичної реальності – від людської свідомості до підкорення самої природи.

Шляхи, якими відбувався перехід від однієї політичної реальності в іншу, ситуативно є досить різноманітними і визначаються стратегіями та стратегемами режиму. Перший і найголовніший підмурівок для опрідметнення задекларованого соціального міфу – фанатизм, добровільна самопожертва на користь ідеї-фікс. З таких волонтерів формується ідейне ядро – осердя нового руху, котре пропагує, відстоює і канонізує догматику проголошеного вчення, яке внаслідок цього трансформується у фундаменталізм, тобто систему правил і норм безумовної абсолютності, що знаходяться за межами раціонального дискурсу. Як і в кожній утопії, множина засновників, апостолів та фанатичних адептів, як правило, нечисленна, але вона залишає за собою монопольне право на істину в будь-якій сфері теорії та практики застосування свого вчення. Фанатики самі здатні на самопожертву, але водночас, і це найголовніше, заради своїх догм вони ладні на вогонь очищення принести будь-кого і будь-що. І спостерігається цікава закономірність: чим більше метафізична реальність фанатиків стає матеріалізованою у вигляді влади над людьми, тим меншою мірою вони схильються до особистих жертв, віддаючи безумовну перевагу принесення на користь своїй системі життя і статки інших людей.

Другий спонукальний чинник для переходу під знамена нової доктрини – корисливість, тобто обрахування можливості отримання вигод, винагород та прибутків, поліпшення соціального та ієрархічного статусу тощо від запропонованих правил гри. Таким чином,

відбувається відносно добровільна інкорпорація неофітів до складу панівної страти суспільства. Цей шлях передбачає повну відмову від особистісного «Я», всіх попередніх принципів та зобов'язань, і на нього наважувались індивіди з низькою моральною та особистісною ціннісною вартістю, але занадто корисливі у своїх бажаннях. Ця звичка сильно забиває і теперішнє суспільне життя, в якому належність до влади в громадян зазвичай асоціюється із численними корупційними скандалами та зловживанням службовим становищем. У наш час також звичними стали передача на користь адептів «руського мира» не лише прямих незаконних інвестицій, але й навіть майнових та експлуатаційних прав на ті чи інші об'єкти, підконтрольні центральній владі РФ, з умовою беззастережного відстоювання її політики.

Особливе місце займало рекрутерство, примусова мобілізація людських ресурсів для опрідметнення владних рішень на рівні їх реалізації у військовій, управлінській, охоронній, податковій, наглядовій та інших сферах. Військо, поліція, спецслужби, в'язниці, митниця, податківці, чиновництво та інші подібні структури забезпечують безпеку правителів та всієї системи, дозволяють сповна користуватися собі на користь привласненими ресурсами. На території інших держав подібну функцію виконують місцеві «п'яті колони», котрі своїми дестабілізуючими та провокативними діями готують сприятливий ґрунт для потенційної інтервенції проти них з боку Росії.

Стосовно ж переважної більшості населення тоталітарна система застосовує весь набір ідеологічного та фізичного насильства з метою його упокорення.

Режим намагається досягти сутнісного знеособлення за допомогою повного контролю та нагнітання страху в суспільстві, створення атмосфери безвихіддя та відчаю, коли найголовнішою і визначальною потребою людини стає бажання вижити, зберегти власне існування. Формується своєрідний екзистенційно-адаптивний імператив буття, який притлумлює значення інших смислових цінностей, крім інстинкту самозбереження. Подібна спільнота досить легко піддається управлінню, хоча, перебуваючи на межі існування, стає страшною у своєму бунті. У повсякденному житті індивідуальний спротив проти системи обертається зазвичай своєрідним капсулюванням внутрішнього світу людини всередині неї самої, з табуванням на саму можливість діалогічного комунікування з оточенням. Як наслідок – самоізоляція, внутрішній протест, зведення аксіологічних детермінант до вузького набору засобів лише для існування/виживання, а не повноцінного життя.

Члени подібної спільноти є зручним матеріалом для влади, оскільки вона володіє ресурсом її заохочення до дій проти когось/чогось задля просування своїх меркантильних інтересів. Для цього система, поряд із примусом, спирається на принципи лімітування споживання та спрощення буття. Повсюдна плановість та звітність, регламентація праці та відпочинку, суцільна цензура, карткова система розподілу благ на всіх ієрархічних рівнях суспільства тощо – ці та їм типологічно споріднені явища практично повністю знищували почуття особистої відповідальності та ініціативи, права людини на власний життєвий вибір. У своїх крайніх людиноненависницьких формах подібні методи управління

знаходили злочинний прояв у практиці масових голодоморів, тобто позбавлення великих спільнот людей взагалі будь-яких засобів до існування. Подібним чином знеособлення людини завершувалось знелюдненням загарбані країни.

Із знеособленням індивідів безпосередньо пов'язана й інша цільова парадигма тоталітаризму – ідейно-світоглядна гомогенізація суспільства, котра здійснюється знову-таки за допомогою позитивних та негативних стимулів регулювання життєдіяльності людини – заохочень та покарань. Злам традиційних цінностей супроводжувався впровадженням нових системних організаторів повсякденного буття: цензура і покарання за інакодумство, заідеологізована система виховання та освіти, стандартизація та уніфікація поведінки, вимога відречення від родових та особистісних цінностей, повсюдний нагляд за лояльністю тощо. При цьому відлучення від членства в офіційних організаціях ставало своєрідним суспільним вироком, переводило винуватця в стан парійності, суспільного виродка тощо. А найменший спротив, причому не лише в діях, але і в думках, обов'язково передбачав кримінальну відповідальність з неминучим покаранням.

Тотальна заорганізованість та знеособленість накладали гнітючий відбиток не лише на свідомість, але й на структуру людської підсвідомості. Цей шлях чи не найтрагічніший і неоднозначний, оскільки пов'язаний із прийняттям самою жертвою правил і норм поведінки власного ката. Його наслідок – втрата ідентичності з наступною трансформацією людини у своєрідну *tabula rasa*, на якій кремлівський ляльковод може закласти будь-яку програму подальших

дій. Наукове пояснення цього явища в 30-х роках ХХ ст. запропонувала Ані Фрейд, виявивши внутрішні психологічні підстави самоототожнення жертви з агресором, виправданням його дій, звинувачуючи саму себе в акті насильства над собою [25]. Йдеться про своєрідну соціально-психологічну мімікрію – специфічне звикання скривдженого до перманентного насильства з боку кривдника, що супроводжується внутрішнім виправданням його дій як вчинюваних на благо потерпілого. Над свідомістю людини починає тяжіти бажання максимально перевтілитися в людину, котра на даний момент є смисловизначальним центром буття, тобто ідеалом для наслідування.

І це властиво не лише підлітковій свідомості з її ідеалізацією чогось/когось, а будь-якій людині, котра перебуває під тотальним тиском ідеалізації влади. Подібна аперцепція (несприйняття правди) створює в жертви почуття власної причетності до наведення ладу, нехай і зі шкодою самій собі, відносячи тим самим потерпілу сторону до кола переможців, а не переможених. Завдяки цьому в жертви зникає відчуття власної безпорадності, натомість власна індивідуальність притлумлюється ідеологемами типу високого покликання задля побудови великого «світлого майбутнього» у вигляді комунізму для всього людства. Велич метафізичної мети не просто здрібнює, а нівелює, зрештою, цілком знищує затьмарену людську істоту. Цьому сприяє і штучно створюваний культ особи, возвеличення лідера до статусу божества. Подібний патерналізм сприймається людиною на рівні підсвідомості як своєрідна батьківська опіка, із постулюванням того, що всі дії глави роду аксіоматично

спрямовані на благо і не можуть бути поганими.

Навіть у наш час, незважаючи на прямі докази російської агресії проти України, чимало прихильників цієї паралельної реальності без докорів сумління кивають у бік України – мовляв, сама винна, сама спонукала великодушного кремлівського «батька» навести лад на його «канонічній території». Для тоталітарного режиму елімінація ідентичності підданих є чи не найголовнішим засобом перетворення їх в аморфну масу сліпих виконавців, зручним матеріалом для формотворення необхідного людського ресурсу типу «советський народ» чи «русский мир» для досягнення своїх геополітичних зазіхань. У підсвідомості значної частини українців досі приховується синдром власної меншовартості, покладання сподівань на розв'язання нагальних проблем буття за допомогою доброго «білого царя/генсека/президента». Зрозуміло, що подолання цього постколоніального синдрому виправдання агресора/насильника потребує тривалої скоординованої стратегічної програми вивільнення суспільної української свідомості з пут цих реліктів тоталітаризму.

Живучість метафізичних онтологій пояснюється насамперед їхнім цільовим призначенням: створенням образу світу, ідеального для людського життя. В тому, ілюзорному, світі все омріяне, бажане, нездійсненне в теперішньому житті обов'язково збувається, а сам жалюгідний мрійник у ньому постає величним героєм та звитяжцем. У ХХ ст. цю методу на повну силу експлуатували всі диктатори, включаючи Гітлера та Сталіна з їхніми, відповідно, «третім рейхом» та «комунізмом». Світ майбутнього підданих змушують переживати як реально

існуючий, для досягнення якого необхідно перетерпіти всі страждання та проблеми тут і тепер. Втім загальновідомим є гіркий досвід здійснення фантазмагорійних проєктів: як зазначав М. Попович, «реальні наслідки втілення утопій в життя протилежні замірам» [16, с. 7].

Але генератори подібних ідей завжди приховують справжню мету своїх проєктів, яка полягає у створенні комфортних умов життя для себе та свого найближчого оточення. В повсякденному бутті злиденної спільноти подібна реальність була частиною іншого світу, принадою для власних мрій. Ця своєрідна внутрішньодержавна реальність була паралельним світом для більшості населення: місцем, де вирішується їхня доля, і можливим варіантом змінити власне життя у кращий бік. Це було дійсне опредметнене метафізичне буття в актуальному часі, а не віднесене в далеке майбутнє. Перехід у подібну реальність ставав можливим для тих членів суспільства, котрі повністю віддавалися запропонованим правилам гри і ставали її учасниками та дійовими особами. Це коло виконавців отримувало практично всі земні блага: владу над іншими, посади, майно, достаток тощо – в обмін на відданість режиму та немилосердність до інших громадян.

Вивільнення від чужорідних онтологій

У 1991 р. розпочався новий відлік державної розбудови України, і сталося це знову-таки завдяки зусиллям громадянського суспільства, підкріпленим сприятливим розкладом дій ключових фігур-акторів на світовій «великій шахівниці». Як і для інших 14 пострадянських нових суб'єктів міжнародних

відносин, перед нею постало питання щодо того, яку нову реальність необхідно вибудувати. Прибалтійські країни обрали шлях рішучого розриву з попередньою онтологією та її подолання: армія, правоохоронна система, спецоргани, суди, урядові структури були повністю розпущені, а замість них створені нові, національні, за європейськими принципами та нормативами. Попередня радянська реальність, втім, не зникла повністю, залишившись в інформаційному, культурному та політичному житті, але втратила свою панівну позицію. Східні республіки наголос зробили на відновленні своєї феодальної авторитарності, для якої і радянський тоталітаризм певною мірою був близьким по духу. А молода незалежна українська держава опертя зробила на трансформації попередніх структур (парламенту, уряду, органів місцевого самоуправління, силових структур тощо). Як наслідок – попередня радянська онтологія продовжила своє латентне існування практично на всіх рівнях організації суспільного життя, намагаючись не лише зберегтись, але й створити відповідні механізми для самовідтворення та поширення свого впливу в країні.

Онтологія радянських часів відступає повільно, подекуди майже не змінюється, залишаючись тотожною сама собі. І це торкається на лише суспільно-політичного життя, але й інших сфер життєдіяльності людини: економіки, сільського господарства, культури, охорони здоров'я, інформаційного простору, сфери послуг тощо. В державі децентралізація влади лише розпочалася, але досі на всіх її ієрархічних рівнях зберігається своєрідне двовладдя: голова ради, з одного боку, і глава адміністрації – з

другого, що напрочуд нагадує двоголову партійно-виконкомівську структуру управління часів СРСР. Економіка так і не зійшла з ресурсно-екстенсивних рейок функціонування, а її модернізування практично не спостерігається. Сільське господарство опинилося у своєрідному безладді: земельні ресурси колишніх колгоспів безжалісно експлуатуються гігантськими агрохолдингами з їх орієнтацією на експортне моновиробництво. В освіті, культурі та інформаційній сфері звичним є заідеологований та низькопробний ширвжиток «русского мира». В медицині та сфері обслуговування практично недоторканими збереглися привілеї номенклатурного чиновництва, з елітними санаторіями, лікарнями, транспортними засобами, житлом, дачами та іншими пільгами і преференціями. Водночас для більшої частини членів суспільства реалізується дискримінаційна соціальна політика, що включає в себе істотний розрив між набутками та витратами громадян, невваженою оплатою послуг та тарифів, недостатніми можливостями забезпечити собі самореалізацію в рідній країні. Надзвичайно важко просувається декомунізація країни, котра в своїй основі містить бажання вирватися за межу нав'язаної Москвою образно-символічної картини світу, втілений не лише в номінативній та ідеологічній сферах, але в її руйнівному впливі на знеціненні та запереченні властивих українських моральних норм та смислів життя. Подібний стан справ спостерігається і з бажанням вирватися з-під політико-ментального всевладдя РПЦ з її агресивним неприйняттям та руйнуванням будь-яких спроб та форм українського духовного відродження.

Зрозуміло, що такий стан речей зовсім не коригує зі стратегічними орієнтирами України на європейські цінності, з визнанням усіх громадян рівними перед законом та правом на гідне життя, незалежно від походження, статі, службового становища тощо. І нова реальність, паростки якої проростають зусбіч, дуже важко пробивається крізь реліктові на шарування минулого. Йдеться зовсім не про співіснування двох культур, що можна було б лише вітати. Навпаки, одна одній протистоять дві реальності: перша, імперська, з претензіями на вічне і всюдне домінування, і друга, українська, яка ніяк не може вирватися із її лабет і відчутти справжній подих свободи. Навіть на прикладі новітнього російсько-українського протистояння фахівці фіксують феномен *онтологічної невизначеності* всієї сукупності відповідних подій. Йдеться про побутування найрізноманітніших дискурсів їх оцінки, зокрема як гібридної війни, антитерористичної операції, сепаратистського заколоту, громадянського протистояння, громадянської війни тощо [13, с. 8–9]. А це, у свою чергу, утруднює, подекуди – просто унеможливорює визначення як стратегії, так і логістики реагування влади на цей виклик.

Відомий американський політик Г. Кіссінджер використовує поняття *універсального інтервенціонізму* для пояснення тотального втручання одних держав у внутрішні справи інших суб'єктів міжнародних відносин [6, с. 297]. Політика Росії щодо України повністю підпадає під це визначення, оскільки не існує жодного складника української реальності, який агресор не захотів би використати чи трансформувати на власний лад і у власних інтересах. Це

здійснювалось перманентно і системно в умовах окупації всієї України шляхом тотального гноблення і терору, це відбувається і в наш час, модифікуючись у вигляді гібридної війни проти нашої країни. При цьому зовнішня активність Росії «здійснюється головним чином методами геополітичного блефу, агресії та шантажу, провокацій та дезінформацій» [21, с. 407].

Понад те, універсальний антиукраїнський інтервенціонізм кремлівська влада систематично і послідовно здійснює не лише за межами, але й всередині власної держави. Лише за останнє десятиліття в РФ під офіційну заборону потрапили навіть ті окремі громадські осередки української культури, котрі зуміли вціліти в умовах процвітання великодержавного шовінізму. Небажаною організацією визнаний Світовий конгрес українців, розтроснені Бібліотека української літератури, Національний культурний центр та Український освітній центр у Москві, під заборону потрапили Об'єднання українців Росії, Український культурний центр «Дніпро» (Іркутськ), Сибірський центр української культури «Сірий клин» (Омськ) і т. д. і т. п. Будь-який прояв української ідентичності для тоталітарного режиму є, за самим фактом свого існування, неприйнятним, тобто таким, що підлягає елімінації.

В українському суспільстві, особливо в певних прошарках та регіонах, побутують впливові релікти потужної радянської системи у вигляді номенклатурщини, суцільної русифікації, клановості, корупції тощо. І ці явища не просто не подолані, а подекуди навіть відіграють значну роль у соціально-політичному, економічному, культурному та інших сферах життя суспільства.

Номенклатурне чиновництво практично взяло під свій контроль перерозподіл власності колишнього СРСР, внаслідок чого абсолютна більшість громадян України так і залишилися **обезвласненими**, причому не лише без землі, заводів та фабрик, але й без власного історичного минулого, також вкраденого агресором і взятого на вжиток як догматичний наратив своїх геополітичних зазіхань [8]. Система подвійних стандартів, командне регулювання, витратні технології, засилля тоталітарних міфологем – ці та інші суспільні прояви стали дестабілізуючими, а подекуди фактично руйнівними компонентами українського суспільства.

Ілюзорна реальність вводиться в українську дійсність за допомогою найрізноманітніших засобів та дій, починаючи від обстрілів «Градами» мирного населення на Донбасі і закінчуючи прощтовхуванням на керівні державні посади власних резидентів. При цьому слід мати на увазі, що ця утопія, як і будь-який інший ідеологічний міф, має бути зорієнтованою на таку реципієнтну аудиторію, яка не лише сприйме його, але й спроможна виконувати репродуктивну функцію, тобто відтворювати засвоєну догматику [1, с. 181]. І подібні суспільні групи підживлюються та активізуються шляхом спекуляції на існуючих та вигаданих проблемах політичного, соціального, економічного, релігійного, мовного та інших вимірів буття соціуму. Внаслідок цього постають осередки та поля невдоволення, котрі розв'язання нагальних потреб власного існування вже не пов'язують із власною державою, диверсифікуючи їх на користь колишньої метрополії. Зрештою, відбувається розмивання громадянської ідентичності

частини населення України, котра ослаблює їхню здатність відстоювати власні національні інтереси. По суті справи, вони вливаються в авангардні загони гібридної армії «руського мира», котра намагається позбавити всіх об'єктів свого впливу можливості самовизначатись і самостверджуватись.

Детермінація національних інтересів України

Національні інтереси України мають конкретно-історичний зміст і визначаються тими об'єктивними умовами існування, котрі і детермінують пріоритети докладання зусиль українського народу. В княжі часи безперечною домінантою було гуртування воедино всіх давньоруських князівств задля успішного протистояння зовнішньому впливу як зі сходу, так і з заходу. Тривалий час креативні зусилля харизматичних лідерів держави (князів Олега, Ігоря, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Данила Галицького та ін.) призводили до позитивних результатів, чому сприяв, безумовно, пошук і утвердження спільних духовно-світоглядних цінностей у вигляді християнства. Втрата державності обернулася і зміною національних пріоритетів: на чільному місці опинилися потреби самозбереження та самовизначення українського народу. Сутність самозбереження полягала в пошуку ефективних механізмів творення і відтворення духовно-культурного простору та універсуму нації найрізноманітнішими доступними шляхами та засобами: в урядових інституціях, церкві, освіті, мистецтві, письменстві, ремеслі, промислах, побуті, звичаях, тобто скрізь, де смисли і цінності буття українців отримували нове життя. І водночас наскрізною складовою

українського буття була проблема національного самовизначення, включно з набуттям державного суверенітету. В такому випадку саме народ і був як творцем, так і гарантом національних інтересів України, оскільки саме він довів світові як свою незнищенність, так і здатність до здійснення найвищих форм політичної самоорганізації, тобто творення незалежної держави.

У ХХ ст. українська державність творилась неодноразово, хоча її явлені форми змінювались під агресивним натиском зовнішніх чинників досить швидко, а тому не могли бути спроможними надійно захистити національні інтереси України. В часи визвольних змагань початку століття УНР, ЗУНР, Гетьманська Держава, Директорія виявилися неспроможними протистояти агресору, через що український народ знову мусив відчутти бутійне верховенство у власному житті ворожих смислів і цінностей. Їхньою імплементацією в повсякденну реальність і переймалася сконструйована «квазідержавна» у вигляді УРСР. Саме існування цієї «фасадної» легітимізації авторитарної влади наочно продемонструвало накладання одна на одну двох онтологічних площин: задекларованої метафізичної реальності з її гаслами всепланетної рівності, братерства і свободи всіх народів та комуністичного ідеалу в майбутньому, з одного боку, і безжалісного тоталітарного вичавлювання всіх сил і потенцій із зневолених народів – з другого. За таких умов сама нація знову мусила взяти на себе роль захисника національних інтересів України, і насамперед у її нетотожності із нав'язаною тоталітарною системою матрицею мислення та дії. Інакше кажучи, пріоритети самозбереження та самовизначення

залишилися засадничими у всій системі національних інтересів України.

Відповідним чином, вивільнення української людини від пут колоніальної реальності в усіх її проявах (ідейних, світоглядних, ментальних, політичних та ін.) і має складати визначальну суть національних інтересів України. Усталена подібним чином модерна українська політична нація має і ставити, і належно вирішувати проблеми національної безпеки, захисту кордонів держави, підняття рівня життя населення та інших важливих складників національних інтересів. Принаймні про це свідчать новітні правові акти Верховної Ради. Зокрема, в законі «Про національну безпеку України» національні інтереси України визначаються як «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [18, ст. 1.10]. До фундаментальних національних інтересів України віднесено її державний суверенітет та територіальну цілісність, недопущення втручання у внутрішні справи України. Важливим є сталий розвиток економіки та розбудова громадянського суспільства, рівень та якість життя населення. Вперше було зафіксовано зовнішньополітичні пріоритети у вигляді євроінтеграції, зокрема набуття повноцінного членства в ЄС та НАТО.

Повноцінне гарантування національних інтересів має досягатися державною політикою у сфері національної безпеки і оборони, що мусить бути належним чином зафіксовано у відповідних політико-правових актах України. Таким чином, лише наприкінці третього

десятиліття незалежності відбулося юридичне закріплення стратегічного політичного вектора розвитку держави: з євразійського на європейський. І знову необхідною постає проблема співіснування та накладання одна на одну подієвих соціально-політичних реальностей, з яких одна, західна, визначена допоки що як потенційна, а друга, східна, закорінена в саму структуру українського суспільства і невпинно підживлюється стараннями донора-агресора, в тому числі і безпосереднім військовим втручанням. Очевидно, необхідно визначити ту *онтологічну підставу*, на якій – і лише на ній – може відбуватися як подолання (заперечення) першої, так і повноцінне відновлення та домінування в суспільному житті другої, питомо української. І цією підставою мають бути лише власна воля і наміри самого українського суспільства, тобто його усталена онтологія власного життя, цінності і смисли буття держави-нації європейського типу.

Безперечно, не викликає сумніву висновок про те, що для України «головними пріоритетами на сьогодні є насамперед відновлення територіальної цілісності та зміцнення реального суверенітету держави у власних кордонах, створення сучасних збройних сил та ефективного механізму забезпечення національної безпеки» [13, с. 556]. Аналітики також звертають увагу на те, що національні інтереси мають становити собою «усвідомлені, сформульовані й офіційно заявлені пріоритети в зовнішній і внутрішній політиці держави» [5, с. 87]. Необхідне не ситуативне реагування чергової владної верхівки на вимоги зовнішніх донорів та власні корисливі уподобання, а конституційно закріплені стратегічні напрямки, механізми та

засоби забезпечення інтересів держави, суспільства та громадян. Те ж саме стосується і секторальних складників системи національних інтересів, зокрема підтримка етнічного та культурного розмаїття суспільства, реалізація народовладдя, збереження національної пам'яті, підвищення рівня життя громадян тощо [4; 23]. Досягнення вказаної мети потребує, безумовно, не лише скоординованих, але й консолідованих спільних зусиль: української держави як суб'єкта міжнародних відносин, інституційованих довірою громадян на виконання своїх повноважень на даний час органів управління, а також самодіяльного громадянського суспільства.

Таким чином, постає закономірне питання: чиїми зусиллями мають реалізовуватися відповідні пріоритети? Відповідь таїться у визначенні самих акцептів національних інтересів України, котрі вкладаються в триєдину цілісність: **громадянин – суспільство – держава**. Саме суспільно консолідовані громадяни творять державу як форму власної самоорганізації для захисту та задоволення власних інтересів. І, відповідно, саме державі громадяни делегують як права, так і обов'язки з розбудови відповідних інституцій та структур, котрі спроможні відстояти інтереси суспільства. У свою чергу означене свідчить про те, що процес національного розвитку (в європейському розумінні) жодним чином не має бути припиненим з огляду на те, що незалежна держава вже існує. Формально – так, суверенітет здобуто, але його необхідно щодня і щогодини наповнювати тим змістом, який унеможливить ані зворотний відлік руху до демократії, ані перемоги реваншистських сил, ані збочення на шлях авторитаризму

та вождизму. Інакше кажучи, побудова української «нації-держави» знаходиться лише на початкових стадіях свого становлення.

Таким чином, набуття Україною деюре державного суверенітету зовсім не означає припинення (чи втрату необхідності) руху в напрямку **національного самовизначення**. Швидше, навпаки, за подібних обставин його значення навіть посилюється, хоча й набуває дещо іншого змістового наповнення. В широкому розумінні принцип національного самовизначення включає в себе: уявлення про спільноту як повноцінний суб'єкт політичних дій; колективну волю громадян як джерело суверенітету; активність політичної нації як головну підставу для реалізації тієї чи іншої державної політики [22, с. 9]. Відповідним чином, саме суспільство визначає смисл і повноту національних інтересів України і для здійснення практичних кроків з їх захисту та втілення в життя делегує відповідні повноваження колегіальному органу управління, тобто державі. І ці повноваження мусять знаходитися під постійним контролем того ж самого суспільства, яке вносить необхідні корективи щодо їхнього здійснення шляхом висловлення свого виборчого права на довіру до тих чи інших управлінських проєктів (партій). Новітня історія України переконливо засвідчує важливе значення своєрідних пасіонарних поштовхів, які влада отримала від громадянського суспільства на предмет коригування її непевного стратегічного курсу. Йдеться про Революцію на граніті 1990 р., Помаранчеву революцію 2004 р., Революцію гідності 2013–2014 рр. В усіх цих випадках саме суспільство взяло на себе обов'язок захисту національних

інтересів України, і саме суспільство змусило владу коригувати свою діяльність щодо стратегії та напрямків зовнішньополітичної діяльності.

Але засадничою метою суспільної діяльності є також і забезпечення добробуту власних громадян, тобто високий рівень життя з відповідними матеріальними, фінансовими, валеологічними, креативними та іншими його складниками. Безумовно, цей показник увиходить до першорядних пріоритетів національних інтересів України, і забезпечити його належить самій українській нації. В концептуальному річищі йдеться про її самоствердження, тобто використання політичних здобутків від визвольних змагань на користь власного соціально-економічного розвитку. На жаль, як зазначають фахівці, «наявний вкрай негативний стан української економіки обумовлений невідповідністю її інституційно-господарського устрою вимогам (як загальнотеоретичним, так і властивим українській нації) забезпечення економічного розвитку» [15, с. 232]. Знову, таким чином, гальмом постає реліктова пострадянська реальність, котра тримає на жорсткій припоні модернізаційні реформи. Саме в подібних випадках важливого значення набуває не лише бажання самого суспільства, але й воля владних інституцій зробити рішучі кроки щодо зламу архаїчних форм та методів господарювання. А такі дії уможливлюються у разі керування ними національними інтересами України, а не якоїсь іншої, третьої, сторони, прояви чого мали місце практично при всіх очільниках держави.

Висновки

Категорія національних інтересів відображає наміри і волю демократичного

суспільства відстоювати свої здобутки на ниві політичного, суспільного та індивідуального буття. Набуття сучасного концептуального змісту розпочалося з доби європейських буржуазних революцій, фундаментальним результатом яких стало формування націй-держав з їхніми пріоритетами щодо прав людини, верховенства закону та демократичних цінностей. Означені особливості модерних націй-держав водночас не усунули з політичного контенту існування споріднених з національними інших категорій інтересів: по-перше, самої держави як вищої форми політичної організації населення певної території, по-друге, існуючого в конкретний актуальний вимір буття правлячого режиму в цій державі. Всі три означені компоненти мусять співіснувати одні з одними, виступаючи водночас як факторами стабілізації суспільства, так і пошуку подальших ефективних стратегій його розвитку. Втім навіть з європейського минулого відомі, на жаль, випадки домінування однієї з категорій інтересів, коли цінності режиму (фашизму в Італії чи нацизму в Німеччині) призводили до кардинальної руйнації як самих держав – носіїв цих смислів, так і всієї системи міжнародного устрою.

В часи бездержавності українське суспільство зазнавало широкомасштабних інвазій смислів і цінностей буття окупаційних режимів, що наклало свій відбиток на всі сфери його життя. Автократизм правління та обезвласнення (відчуження) людей були конструктами нової онтології. Ідейні, меркантильні, корисливі та інші інтереси поставали спонукальними чинниками для добровільного служіння частиною населення новій владі і входження її, таким чином,

до панівної реальності. З використанням найрізноманітніших засобів, як насильницьких, так і матеріального захоплення, суспільству нав'язувалось адаптивно-приспосувальницьке ставлення до життя з метою забезпечення екзистенційного виживання. Звичною стала практика сутнісного знеособлення людей, їх ментальної та світоглядної гомогенізації тощо. Принципи лімітування поведінки та споживання, спрощення духовно-культурного буття, капсулювання індивідів у власному мікросвіті як відхід від реальності – ці та інші релікти повсякденності істотно впливають на стан суспільної свідомості і в сучасній Україні. А тому до функціонально-цільових пріоритетів національних інтересів України необхідно долучати і реформування структурно-системних параметрів розбудови такої української державної реальності, котра була б спроможна позбутися реліктів тоталітаризму, а також захистити і свої кордони, і громадян, закласти підвалини стійкого розвитку суспільства.

Перебування України у колі геополітичних інтересів Росії має вкрай негативне значення і для її суверенітету, і для збереження власної цивілізаційної ідентичності. В цьому контексті захист та утвердження власних національних інтересів стають визначальними засобами протидії агресору, збереженню територіальної цілісності та незалежності, утвердженню України як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин. На жаль, збережені в українському суспільстві релікти тоталітаризму та лінії розлому за ціннісними пріоритетами утруднюють проведення та реалізацію стратегічних пріоритетів щодо захисту та утвердження національних інтересів.

В таких умовах вкрай вагомим постає активність громадянського суспільства, котре переймає на себе і визначення змісту, і сам захист національних інтересів. По суті справи, йдеться про продовження на сучасному етапі процесів національного самовизначення українського народу з відповідною модерною стратегією його соціально-економічного самоствердження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алпеева Т. М. Социальный миф как культурно-исторический феномен. Минск: Рекламэкспорт, 1994. 256 с.
2. Балея П. Обезвласнене суспільство. Марксизм: утопія в теорії і терор у практиці. Друге видання. Київ: Смолоскип, 2003. 730 с.
3. Гобсбаум Е. Дж. Націоналізм наприкінці ХХ ст. *Націоналізм: Антологія*. Київ: Смолоскип, 2000. С. 771–796.
4. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга): Аналітична записка. Київ: НІСД, 2020. 126 с.
5. Дзьобань О. П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс: монографія. Харків: Майдан, 2007. 284 с.
6. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? Москва: Ладомир, 2002. 352 с.
7. Кортунув С. В. Национальные интересы России в мире. Москва: Аспект-Пресс, 2009. 243 с.
8. Крисаченко В. С. Офіційний історичний наратив Росії як інструмент агресії: конструювання та об'єктивація. *Українознавство*. 2020. № 3 (76). С. 124–146.
9. Локк Дж. Послание о веротерпимости. *Сочинения*: в 3 т. / пер. с англ. и лат. Т. 3 / ред. и сост., авт. примеч. А. Л. Субботин. Москва: Мысль, 1988. С. 91–134.
10. О стратегии национальной безопасности Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации № 683 от 31.12.2015. URL: rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-doc.html

11. Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации № 640 от 30.11.2016. URL: kremlin.ru/acts/bank/41451

12. Об утверждении Концепции национальной безопасности Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации № 1300 от 17.12.1997. URL: zakonbase.ru/content/part/152376

13. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. Київ: НІСД, 2019. 560 с.

14. Пастернак Я. Археологія України. Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами. Торонто: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1961. 791 с.

15. Попова В. Самоствердження нації в умовах глобалізації. *Четверті Бандерівські читання «Як завершити Українську національну революцію»*: збірник матеріалів / упор. Т. Бойко та ін. Київ: Промінь, 2017. С. 218–233.

16. Попович М. В. Європа – Україна – праві і ліві: монографія. Київ: Центр громадської просвіти «Київське братство», 1997. 108 с.

17. Попович М. В. Істина. Правда. Життя. Думки небайдужої людини: збірник науково-публіцистичних статей. Київ: Інститут філософії НАН України, 2010. 428 с.

18. Про національну безпеку України: Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

19. Пролеєв С. В. Метафізика влади: монографія. Київ: Наук. думка, 2005. 324 с.

20. Путин объяснил разницу между эгоизмом и защитой национальных интересов: Интервью для программы «Россия. Кремль. Путин» на телеканале «Россия 1». URL: rbc.ru/rbcfreenews/5eef66ba9a79472ffda67c70 (дата звернення: 21.06.2020).

21. Режим Путіна: перезавантаження-2018 / заг. ред. М. М. Розумний. Київ: НІСД, 2018. 480 с.

22. Розумний М. М. Виклики національного самовизначення: монографія. Київ: НІСД, 2016. 196 с.

23. Сьомін С. В. Концепт аксіологічної парадигми засадничих принципів і ціннісних засад національної безпеки України: Аналітична записка НІСД. Травень 2019 р. URL: niss.gov.ua/en/node/195 (дата звернення: 13.06.2019).

24. Троицкий М. А. Зачем нужны «национальные интересы»? URL: mgimo.ru/about/news/experts/270236 (дата звернення: 02.04.2015).

25. Фрейд А. Психология и защитные механизмы. Москва: Педагогика-Пресс, 1994. 144 с.

26. Цыганков П. А. Национальный интерес. *Глоссарий*. 2020. № 1. Январь/Февраль. URL: globalaffairs.ru/articles/glossary/#t5 (дата звернення: 30.10.2020).

REFERENCES

1. ALPEYEVA, T. (1994). *Social Myth as a Cultural and Historical Phenomenon*. Minsk: Reklamexport, 256 p. [in Rus.]

2. BALEI, P. (2003). *The Deprived Society. Marxism: Utopia in Theory and Terror in Practice*. 2nd ed. Kyiv: Smoloskyp, 730 p. [in Ukr.]

3. HOBSBAUM, E. (2000). Nationalism in the Late 20th Century. In: *NATIONALISM: An Anthology*. Kyiv: Smoloskyp, pp. 771–796. [in Ukr.]

4. *Humanitarian Policy in Ukraine: challenges and Prospects (White Book): An Analytical Note*. (2020). Kyiv: NISS, 126 p. [in Ukr.]

5. DZIOBAN, O. (2007). *National Security of Ukraine: Conceptual Principles and World-view Meaning: A Monograph*. Kharkiv: Maidan. 284 p. [in Ukr.]

6. KISSINGER, G. (2002). *Does America Need Foreign Policy?* Moscow: Ladomir, 352 p. [in Rus.]

7. KORTUNOV, S. (2009). *Russia's National Interests in the World*. Moscow: Aspect-Press Publishing House, 243 p. [in Rus.]

8. KRYSACHENKO, V. (2020). Russia's Official Historical Narrative as an Instrument of Aggression: Construction and Objectification. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, Vol. 3 (76), pp. 124–146. [in Ukr.]

9. LOCKE, J. (1988). Message on Religious Tolerance. In: *Essays*: In 3 vols. with English and Latin. Vol. 3. Moscow: Mysl, pp. 91–134. [in Rus.]
10. *On the National Security Strategy of the Russian Federation: Decree of the President of the Russian Federation No 683 of 31.12.2015*. [online] Available at: rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-doc.html. [in Rus.]
11. *On Approval of the Concept of Foreign Policy of the Russian Federation: Decree of the President of the Russian Federation No 640 of 30.11.2016*. [online] Available at: kremlin.ru/acts/bank/41451. [in Rus.]
12. *On approval of the Concept of National Security of the Russian Federation: Decree of the President of the Russian Federation No 1300 of 17.12.1997*. [online] Available at: zakonbase.ru/content/part/152376. [in Rus.]
13. PARAKHONSKYI, B., YAVORSKA, H. (2019). *Ontology of War and Peace: Security, Strategy, Meaning*: A Monograph. Kyiv: NISD, 560 p. [in Ukr.]
14. PASTERNAK, Ya. (1961). *Archaeology of Ukraine. Primitive, Ancient, and Middle History of Ukraine according to Archaeological Sources*. Toronto: T. Shevchenko Scientific Society, 791 p. [in Ukr.]
15. POPOVA, V. (2017). Self-Establishment of the Nation in the Context of Globalization. In: T. BOIKO, comp., et al. *Chetverti Banderivski chytannia "Yak zavershyty Ukrainsku natsionalnu revoliutsiiu"* (The Fourth Bandera Readings "How to Finish the Ukrainian National Revolution": Collected Materials). Kyiv: Promin, pp. 218–233. [in Ukr.]
16. POPOVYCH, M. (1997). *Europe – Ukraine – Right and Left: A Monograph*. Kyiv: Center for Public Education "Kyiv Brotherhood", 108 p. [in Ukr.]
17. POPOVYCH, M. (2010). *Truth and Life. Thoughts of a Caring Person*: Collected Scientific and Journalistic Materials. Kyiv: Institute of Philosophy, NASU, 428 p. [in Ukr.]
18. *On the National Security of Ukraine: Law of Ukraine No 2469-VIII of June 21, 2018*. [online] Available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text. [in Ukr.]
19. PROLIEIEV, S. (2005). *Metaphysics of Power*: A Monograph. Kyiv: Naukova Dumka, 324 p. [in Ukr.]
20. *Putin Explained the Difference between Selfishness and the Protection of National Interests: Interview for "Russia. Kremlin. Putin" on Russia 1 TV Channel*. [online] Available at: rbc.ru/rbcfreenews/5eef66ba9a79472ffda67c70 [Accessed 21 June 2020]. [in Rus.]
21. ROZUMNYI, M., ed., (2018). *Putin's Regime: Reboot 2018*. Kyiv: NISS, 480 p. [in Ukr.]
22. ROZUMNYI, M. (2016). *Challenges of National Self-Determination*: A Monograph. Kyiv: NISS, 196 p. [in Ukr.]